

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՐԹԱԿԱՆ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ԻՐԱՎԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏԸ

Վահե Աշոփ Թորոսյան

ի.գ.թ., դոցենտ

ՀԵՀ, Իրավագիտության ամբիոն

vaxinak91@mail.ru

Ամփոփագիր

Կրոնական խորհրդանիշների գործածությունը յուրաքանչյուր անհատի կրոնի ազատության իրավունքի բաղկացուցիչն է: Դրանով հավատքի հետևորդը իր պատկանելությունն է հավաստում իր կրոնի կամ հավատքի նկատմամբ: Շատ հաճախ կրոնի ազատության իրավունքի նման արտահայտումը հանգեցնում է միջամտությունների, երբեմն խախտելով և ունահարելով մարդու իրավունքները: Այս առումով կրթական հաստատությունները հատուկ ուշադրություն են դարձնում կրոնական արհիբուսների առկայությանը՝ փորձելով մի կողմից ապահովել մարդու կրոնական ազատությունը, մյուս կողմից հանրային շահը:

Հոդվածում քննարկվում և վերլուծության են ենթարկվում կրթական հաստատություններում կրոնական խորհրդանիշների գործածության իրավաքաղաքական առաձևափակությունները: Թեման արդիական է և ինքնատիպ, հատկապես եթե հաշվի առնենք, որ այդ շարժառիթներով հաճախակի տեղի են ունենում ներազգային ցնցումներ և բախումներ, որի վկայությունը Իրանում կատարված դեպքերն են:

Ուստի, փորձել ենք բացահայտել կրոնի ազատության իրավունքը կրոնական խորհրդանիշների գործածության հարցում, ցույց տալ պետությունների վերաբերմունքը և որդեգրած քաղաքականությունը: Միաժամանակ վերլուծելով ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքը փաստել ենք, որ կրոնական խորհրդանիշի գործածությունը կարող է դիտարկվել խախտում, եթե այն ունի հատուկ ընդգծված բնույթ, որով վրանգում են հասարակության բարքերը: Էական է նաև այն հանգամանքը, որ հաճախ այդ իրավունքի սահմանափակումը կարող է պայմանավորված լինել պետության չեզոքության և աշխարհիկության հիմնավորումներով:

Հիմնաբառեր. Կրոնական խորհրդանիշ, կրթական հաստատություն, ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունք, կրոնի ազատության իրավունքի, պետության աշխարհիկություն:

Ներածություն

Աշխարհիկ կրթության ապահովման տեսանկյունից խնդրահարույց է նաև պետական կրթական հաստատություններում և, առհասարակ, հանրային վայրերում կրոնական խորհրդանիշների գործածության հիմնահարցը: Այն մի կողմից՝ ընկալվում է որպես մարդու կրոնական ազատության անհարկի միջամ-

տություն, մասնավոր անձեռնմխելիության խախտում, մյուս կողմից՝ արդարացվում են դրանց կիրառման սահմանափակումները և արգելքները:

Արդեն նշել ենք, որ միջազգային իրավունքը նախատեսում է սեփական կրոնի դավանումը՝ այդ թվում հրապարակային կարգով: Իհարկե սա չի նշանակում կրոնական

համոզմունքի արտահայտման ամենաթողություն և անսահմանափակ հնարավորություն: Պետությունները հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման, հասարակական կարգի պահպանման և այլ իրավաչափ նպատակներով զգուշավորություն են ցուցաբերում **կրոնական սիմվոլիզմի** դրսևորումների նկատմամբ: Եվրոպական երկրները, որպես կանոն, հանրային վայրերում արգելում են կրոնական խորհրդանիշների ընդգծված ցուցադրությունը՝ պայմանավորելով այն հասարակական կարգի և համընդհանուր համակեցության նորմերով: Պետության չեզոքությունը այս հարցում գերակա համարվում անձի կրոնը դավանելու իրավունքի նկատմամբ: Հատկապես դա վերաբերում է մահմեդական կանանց կրոնական հագուստին, որը Եվրոպայում դիտարկվում է կնոջ անլիարժեքության և նվաստացման դրսևորում: Ընդ որում, Եվրոպական դատարանը բազմիցս այդպիսի սահմանափակումները համարել է համաչափ և թույլատրելի, քանի որ դրանք բխում են «**միասին ապրելու**» (*living together*) պայմանների երաշխավորումից՝ որպես այլոց իրավունքների ազատությունների պաշտպանության բաղադրատարր [case of S.A.S. v. France], [case of Belcacemi and Oussar v. Belgium], [case of Dakir v. Belgium]:

Դեմքը կամ գլուխը լիովին ծածկող (նիկաբ, փարաջա) կամ կիսով չափ ծածկող (չադրա, հիջաբ) կրոնական հագուստ կրելու արգելքը կարող է ունենալ արդարացի հիմնավորում, եթե դա կապված է անձի անձնական տվյալների ճշգրտման և նույնականացման (վարորդական վկայականի լուսանկար, անձնագրային վերահսկողություն) [case of El Morsli v. France, Mann Singh v. France], հանրային անվտանգության ապահովման [case of Phull v. France] ծառայողական պարտականությունների կատարման կամ այլ հանգամանք-

ների հետ: Առանցքային նշանակություն ունի այդպիսի սիմվոլ կրող անձի կարգավիճակը՝ պետական ծառայող է թե՛ շարքային քաղաքացի: Եթե շարքային քաղաքացին հեռացվում է դատարանի դահլիճից այն բանի համար, որ կրել է կրոնական հագուստ և դրանով անհարգալից վերաբերմունք դրսևորել դատարանի նկատմամբ, ապա Եվրոպական դատարանը անձի նկատմամբ նման միջամտությունը կորակի կրոնի ազատության խախտում [case of Lachiri v. Belgium], [case of Hamidović v. Bosnia and Herzegovina]: Նման դեպքերում դատարանը շարքային քաղաքացու վարքագիծը տարբերում է աշխատավայրում իր պարտականությունները կատարող պետական պաշտոնյայի վարքից, վերջինս համար նախատեսելով կրոնական զսպվածություն:

Խոսելով հանրակրթական միջավայրում կրոնական սիմվոլիզմի դրսևորումներից, պետք է նկատել, որ այս հարցում էլ պետությունները որդեգրել են տարաբնույթ մոտեցումներ: Այսպես, կան երկրներ, որտեղ թույլատրվում է հանրակրթական դպրոցներում սեփական կրոնական համոզմունքներին և ավանդույթներին համապատասխան հագուստ կամ այլ խորհրդանիշներ կրելը (Ռուսաստան, Չեչնիա, Իսրայել, Իրան): Մահմեդական աշխարհի երկրներում կանայք, որպես կանոն, պարտավոր են կրել իսլամի անքակտելի բաղադրիչ հանդիսացող կրոնական գլխաշոր՝ **հիջաբ**: Նման պարտադրանքը բխում է շարիաթի իրավական նորմերից և կրոնական սովորություններից:

Միևնույն ժամանակ առաձին պետություններ, աշխարհիկության սկզբունքի պաշտպանության նպատակով, իրենց հայեցողության շրջանակներում, ուսուցիչներին և աշակերտներին կարող են արգելել կրոնական իմաստ խորհրդանշող հագուստի և այլ պարագաների բացահայտ գործածությունը

[case of Dahlab v. Switzerland]: Շվեյցարիայի դեմ բերված գործերից մեկով մահմեդական ուսուցչին արգելվել էր դասի ժամանակ կրել չադրա, որը ըստ դիմող կողմի հանգեցրել էր սեփական կրոնը ազատորեն արտահայտելու իրավունքի խախտմանը: Պատասխանող պետությունը առարկություն էր ներկայացրել այն պնդմամբ, որ չադրան **զորեղ կրոնական խորհրդանիշ** է, հետևաբար, վերջինիս գործածության արգելքը ըստ էության բխում է հանրակրթական համակարգում **չեզոքության** պահպանման հիմնադրույթից: Եվրոպական դատարանը ընդունելով կրոնական խորհրդանիշի զորեղ ազդեցության գնահատման դժվարությունը, արձանագրեց, որ այնուամենայնիվ իրավունքի սահմանափակումը իրավաչափ է, իրապես բխում է չեզոքության պահանջներից: Դատարանը նաև նշեց, որ այդ սիմվոլի առկայությունը 4-8 տարեկան աշակերտների նկատմամբ կարող է հոգեորսության ազդեցություն ունենալ:

Պետք է նկատել, որ աշխարհիկ պետություններում կրոնական խորհրդանիշների ցուցադրումը ինքնին խախտում չէ, այն որպես կանոն այդպիսին է համարվում, երբ կրում է **ընդգծված ցուցադրական բնույթ**՝ այդպիսով վտանգելով հասարակական բարքերը: Սակայն այստեղ էլ յուրաքանչյուր դեպք ինքնատիպ է և կարիք ունի համակողմանի քննության: Օրինակ ԱՄՆ-ի Կենտուկի նահանգում, որտեղ դպրոցներում առանց պարտադրանքի երեխաների համար ամեն օր կարդում են Աստվածաշունչ, սահմանված հրահանգի համաձայն տարրական և միջնակարգ դասարաններում փակցվում են տաս պատվիրանները [Kentucky Revised Statutes]:

Ֆրանսիայում տևական ժամանակ սուր քննարկումներ էին տեղի ունենում դպրոցներում կանանց գլխաշոր կրելու հարցի առնչությամբ: Ֆրանսիայի դեմ բերված գործերից մեկով վեց մահմեդական աշակերտների ար-

գելվել էր դասերի ժամանակ կրել բացահայտ կրոնական պատկանելություն և իմաստ խորհրդանշող հագուստ, որի արդյունքում՝ տևական զգուշացումներից հետո, նրանք հեռացվել էին դպրոցից: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գործի քննությունը համարեց անթույլատրելի, նշելով, որ աշակերտներին դպրոցից հեռացնելը պայմանավորված չի եղել նրանց կրոնական համոզմունքները չհարգելու հետ, այլ նպատակը եղել է **աշխարհիկության սահմանադրական սկզբունքի պաշտպանությունը** [cases of Aktas v. France (app. no. 43563/08), 30.07.2009, Bayrak v. France (no. 14308/08), Gamaleddyn v. France (no. 18527/08), Ghazal v. France (no. 29134/08), J. Singh v. France (no. 25463/08) and R. Singh v. France (no. 27561/08)]:

Կրոնական խորհրդանիշների գործածության հիմնահարցը առավել խոցելի է հատկապես այն աշխարհիկ պետություններում, որտեղ իսլամը ավանդաբար համարվում է հասարակության գիտակցության ազդեցիկ գործոն (Թուրքիա, Ղազախստան, Ադրբեջան): Թուրքիայում նմանօրինակ խնդիրները հանրակրթական միջավայրում զգալի թիվ են կազմում: Թերևս հարկ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, թե պետության միջամտությունը որքանով է համահունչ իր սահմանած իրավաչափ նպատակին: Այս առումով հատուկ ուշադրության է արժանի **Լեյլա Շահինն ընդդեմ Թուրքիայի** գործը, որով Եվրոպական դատարանը հաստատեց Թուրքիայի ուսումնական հաստատություններում գլխաշոր կրելու արգելքի իրավաչափությունը՝ ելնելով այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, ինչպես նաև կրթության աշխարհիկ սկզբունքի ապահովման՝ Թուրքիայի Հանրապետության ստանձնած պարտավորություններից [case of Leyla Şahin v. Turkey]: Չեզոքության սկզբունքից բացի, համընդհանուր ուսումնական համազգեստի

(dress code) ներդրումը դպրոցներում ակնհայտ հիմք է կրոնական հագուստը արգելելու համար [case of Köse and 93 others v. Turkey]:

Հետևաբար, հանրակրթական միջավայրում գլխաշոր կրելու արգելքը՝ կոնվենցիոն իրավակարգավորումների համադրությամբ, չի կարող դիտարկվել ոչ իրավաչափ միջամտություն կրոնական ազատության իրավունքին: Նկատենք նաև, որ 2008 թվականին թուրքական մի քանի կուսակցություններ սահմանադրական փոփոխությունների փաթեթ ներկայացրեցին խորհրդարան՝ մասնավորապես կրթական և այլ պետական հաստատություններում կանանց և աղջիկների գլխաշոր կրելու արգելքը վերացնելու վերաբերյալ: Սահմանադրության մեջ կատարված սույն փոփոխության սահմանադրականության հարցը վիճարկվեց Թուրքիայի Սահմանադրական դատարանում, որի արդյունքում այն ճանաչվեց սահմանադրությանը հակասող: Թուրքիայի Սահմանադրական դատարանի այս որոշումը, ըստ էության, պայմանավորված էր աշխարհիկության սկզբունքի ապահովման կարևորությունից [Սաֆրաստյան և ուրիշներ, 321-322]:

Բերված օրինակներից թվում է, թե կրոնական խորհրդանիշի ակնհայտ ցուցադրությունը կոնվենցիոն տրամաբանությամբ դիտարկվում է խախտում: Բայց հիմնահարցի համակարգային ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ այս չափազանց զգայուն հարցում սահմանների հստակ տեղորոշում գրեթե հնարավոր չէ ակնկալել: Մի դեպքում կրոնական սիմվոլիզմի բացահայտ առկայությունը կարող է ներգործել անհատի կրոնահավատամքային զգացմունքների և աշխարհայացքի վրա, ինչպես դա պարզվեց Շվեյցարիայի դեմ բերված գործի հանգուցալուծումից, սակայն մյուս կողմից նման մոտեցումը կարող է միարժեք չընկալվել [case of Lautsi v. Italy]: Այս տեսանկյունից հատկապես արժե-

քավոր է Իտալիայի դեմ կայացված Ստրասբուրգի դատարանի աղմկահարույց դիրքորոշումը: Եվրոպական դատարանը, սկզբնապես անթույլատրելի էր որակել Իտալիայի հանրակրթական դպրոցներում **խաչի պատկերների առկայությունը** (Հանրային վայրերում կամ ճանապարհներին տեղադրված մեծ խաչերը բազմիցս են թիրախավորվում աթեիստների կողմից՝ որպես աշխարհիկության ենթադրյալ խախտման դրսևորումներ, որին ի պատասխան պետությունները դրանք վերագրում են ոչ այնքան կրոնական, որքան մշակութային խորհրդանիշի արժեք: Անխոս, խաչը նախ և առաջ քրիստոնեության առանցքային սիմվոլներից է, բայց այստեղ էական է, թե այդ կրոնը ինչպիսի պատմական նշանակություն ունի տվյալ ազգի համար) իբրև դիմողի աթեիստական համոզմունքներին համապատասխան իր երեխաներին դաստիարակելու իրավունքի խախտում: Դատարանի այս մոտեցումը դժգոհության մեծ ալիք էր առաջացրել եվրոպական պետությունների մեծ մասում՝ այդ թվում Հայաստանի Հանրապետությունում: Իտալիայի կառավարությունը իր բողոքում նշել էր, որ խաչի պատկերի խորհուրդը ոչ միայն կրոնական իմաստ կրող, այլև առավելապես ազգային ինքնության հետ աղերսվող մշակութային սիմվոլ է, պետության պատմական ժառանգության կարևոր բաղադրիչ, հետևաբար դրա արգելումը կարող է վնասել բնակչության մեծամասնության կրոնական զգացմունքները: Դատարանի մեծ պալատը վճռի վերանայման արդյունքում կայացրեց տրամագծորեն հակառակ դիրքորոշում՝ նշելով որ հիշյալ տեսարանները չեն կարող միարժեք կերպով կանխորոշել երեխաների կամ նրանց ծնողների կրոնական նախասիրությունները: **Այս վճռի իրավական և բարոյական արժեքը կարծում ենք այն է, որ ներկայիս ապակրոնականացման, հասարակական գիտակցությունից կրոնի բա-**

ցառման գործընթացների պարագային քրիստոնեական արժեհամակարգի վրա խարսխված եվրոպան հավատարիմ մնաց իր պատմական ավանդույթներին և մարդու իրավունքների վերաբերյալ գերիշխող լիբերալ մոտեցումները չհակադրեց հասարակության համընդհանուր շահի ակնկալիքներին:

Եզրակացություն

Այս ամենի համատեքստում կարող ենք եզրահանգել, որ կրոնական խորհրդանիշը մարդու կրոնի ազատության արտահայտման կարևոր բաղկացուցիչներից է և անհատը այդպես փաստում է իր պատկանելությունը և իր հավատամքը դավանած հոգևոր արժեք-

ների նկատմամբ: Թեև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը հստակ ուղենիշներ է սահմանում այս հարցում, պետությունները շատ տարբեր և երբեմն հակասական կառուցակարգեր են նախանշում: Կրոնական խորհրդանիշի գործածությունը, ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումներից դատելով, դիտվում է խախտում, եթե այն ունի հատուկ ընդգծված և ցուցադրական բնույթ, որով վտանգվում են հասարակության բարքերը: Կրոնի ազատության իրավունքի արտահայտման իրավաչափ սահմանափակումը շատ հաճախ պայմանավորված է պետության չեզոքության և աշխարհիկության նկատառումներով:

Գրականության ցանկ

1. **Սաֆրաստյան Ռ., Մելքոնյան Ռ., Դումանյան Ա., Տեր-Մաթևոսյան Վ., Չաքրյան Հ., Հովհաննիսյան Ա.,** Թուրքիայի Հանրապետության պատմություն, բուհական դասագիրք, Եր., 2014, 396 էջ:
2. Case of **S.A.S. v. France** (app. no. 43835/11), 01.07.2014:
3. Case of **Belcacemi and Oussar v. Belgium** (app. no. 37798/13), 11.07.2017:
4. Case of **Dakir v. Belgium** (app. no. 4619/12), 11.07.2017:
5. Case of **El Morsli v. France** (app. no. 15585/06), 04.03.2008:
6. Case of **Mann Singh v. France** (app. no. 24479/07), 13.11.2008:
7. Case of **Phull v. France** (app. no. 35753/03), 11.01.2005:
8. Case of **Lachiri v. Belgium** (app. no. 3413/09), 18.09.2018:
9. Case of **Hamidović v. Bosnia and Herzegovina** (app. no. 57792/15), 05.12.2017:
10. Case of **Dahlab v. Switzerland** (app. no. 42393/98), 15.02.2001:
11. Cases of **Aktas v. France** (app. no. 43563/08), 30.07.2009, **Bayrak v. France** (no. 14308/08), **Gamaleddyn v. France** (no. 18527/08), **Ghazal v. France** (no. 29134/08), **J. Singh v. France** (no. 25463/08) and **R. Singh v. France** (no. 27561/08):
12. Case of **Leyla Şahin v. Turkey**, (app. no. 44774/98), 10.11.2005:
13. Case of **Köse and 93 others v. Turkey** (app. no. 26625/02), 24.01.2006:
14. Kentucky Revised Statutes KRS Chapter 158, Kentucky General Assembly, 10.10.2022թ. <https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/chapter.aspx?id=37853>

THE USE OF RELIGIOUS SYMBOLS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS:
THE LEGAL-POLITICAL ASPECT

Vahe Torosyan

*Candidate of legal sciences, Associate Professor
EUA, Chair of Law*

Abstract

The use of religious symbols is a component of every individual's right to freedom of religion. By doing so, the follower of the faith certifies his affiliation with his religion or belief. All too often, such an expression of the right to freedom of religion leads to interference, sometimes violating and violating human rights. In this regard, educational institutions pay special attention to the presence of religious attributes, trying to ensure a person's religious freedom on the one hand, and public interest on the other.

In the article are discussed and analyzed the legal and political peculiarities of the use of religious symbols in educational institutions. The topic is modern and unique, especially if we take into account that internal shocks and clashes often occur due to these motives, as evidenced by the incidents in Iran.

Therefore, we tried to reveal the right to freedom of religion regarding the use of religious symbols, to show the attitude of the states and the adopted policy. At the same time, analyzing the case law of the ECHR, we found that the use of a religious symbol can be considered a violation if it has a particularly pronounced character, which endangers the morals of the society. It is also important that the restriction of this right can often be conditioned by the neutrality and secularism of the state.

Keywords: Religious symbol, educational institution, ECHR case law, right to freedom of religion, secularity of the state.

Ներկայացվել է՝ 12.10.2022թ.

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 02.11.2022թ.